

Zdenka Janeković Römer

“Taj svijetli srednji vijek”

Od renesanse izgrađivane predrasude prema srednjovjekovlju prisutne su i u današnjoj hrvatskoj javnosti, pojačane neznanjem i nedostatkom povijesnog mišljenja

Uz srednjovjekovno razdoblje još je od renesanse vezan čitav niz predrasuda koje proistječu iz neznanja. Prva među njima je upravo taj pridjev “srednji” koji su ovom dugom i bogatom razdoblju pridali humanisti, vođeni zabludom da se nastavlja na razdoblje antike, a ne na ono doba koje ih je zapravo iznjedrilo. Vjerovali su da su upravo oni oživjeli svjetlo antike i da nemaju veze s tih “srednjih” 1000 godina “mraka i praznog hoda”. Petrarca, tvorac termina “srednji vijek”, i ostali samozvani obnovitelji antike, nisu bili svjesni koliko su bili srednjovjekovni u ponašanju, pojmovima, predodžbama i idealima. Kao i mnoge pobunjene generacije, i ova je dugovala svojim prethodnicima mnogo više nego što je uviđala i bila spremna priznati. Drugi europski lučonoše, prosvjetitelji, uvelike su nadmašili renesansne predrasude prema srednjovjekovlju. Prema Voltaireu, (*Esej o običajima i duhu naroda* iz 1756. godine), Europa je sve do 16. stoljeća bila potopljena u mraku da bi tada počela izranjati i, “kroz zastrašujuće konvulzije”, vinula se ka svjetlu u njegovu vremenu. Goethe je srednji vijek smatrao vremenom kulturnog mraka, iz kojeg svijetle samo likovi istaknutih pojedinaca koji su “bili ispred svoga vremena”. I romantičari, naoko naklonjeni srednjem vijeku, zapravo su u njemu tražili samo građu i argumente za političke svrhe. Konačan je zaključak bio da je to bilo “mračno” i “zaostalo” vrijeme, puno zabluda i predrasuda, uskogrudnosti, praznovjerja, bolesti i prljavštine, uz tek rijetke zrake svjetlosti.

Od renesanse izgrađivane predrasude prema srednjovjekovlju prisutne su i u današnjoj hrvatskoj javnosti, pojačane neznanjem i nedostatkom povijesnog mišljenja. I među samim povjesničarima nerijetko se može čuti mišljenje da su za razumijevanje povijesti važnija vremenski bliža razdoblja, dok su starija razdoblja neka vrsta egzotike ili, još gore, refugija za čudake, “nangažirane” marginalce koji se “ne usude uzeti u ruke vrući kumpir problema 20. i 21. stoljeća”. “Pozitivno” viđenje srednjega vijeka prisutno je uglavnom onda kada je potrebno u tom razdoblju ukorijeniti neke današnje političke ideje i povijesna prava. Zanimljivo, takvi kvalifikativi vrijede samo za povijest i ni za jednu drugu struku: u povijesti umjetnosti, arheologiji i književnosti sasvim je opravdano baviti se srednjovjekovljem. To samo po sebi dovoljno govori o jeftinoj pragmatičnoj funkciji povijesne znanosti.

Stavovi struke prelijevaju se u javnost i postaju opća mjesta u shvaćanju povijesnih zbivanja. U popularnoj uporabi riječ “srednjovjekovno” sinonim je za “primitivno”, “nasilno”, “zaostalo”, “zatucano”, “uskogrudno”, jednom riječju “mračno”. Evo samo jednog ilustrativnog i tragikomičnog primjera: sportski djelatnik je nedavno za medije izjavio da je maksimirski stadion “na razini srednjega vijeka”!!! Ima li smisla odgovoriti mu da je akcijom srednjovjekovne gradnje bila ljepota i sklad, a ne nakaznost i da je srednjovjekovna javna izgradnja bila daleko od tako ba-

nalne svrhe? Srednjovjekovne katedrale, vijećnice, palače i utvrde i danas daju prepoznatljivost europskom pejzažu, a srednjovjekovna duhovnost je daje pejzažima naših duša. **Europska civilizacija je nastala u srednjovjekovlju i njegovim je strukturama i danas bitno obilježena.** No “znalci” znaju bolje. Svaku negativnu pojavu u današnjem društvu popratit će zgroženim komentarom: “Pa mi smo u 21. stoljeću, a ne u srednjem vijeku!”, uz naivni zaborav da se to što se zbiva zbiva upravo sada, iz razloga koji vrijede sada. “I’m gonna get medieval on you” izgovara jedan od mučitelja u Tarantinovu *Pulp Fiction* i nastavlja s “postmodernim” nasiljem zbog nasilja. Srednjovjekovno društvo nije bilo niti blizu brutalnosti, grčevitosti i nemira našeg vremena. Današnje zlo nije srednjovjekovno, a neshvaćanje te jednostavne činjenice označava ne samo neznanje i predrasude nego i bijeg od odgovornosti.

Stereotipno je i prikazivanje srednjeg vijeka u kategorijama suprotstavljenih ekstrema: idealizma viteštva i ratničke brutalnosti, asketskih poriva i animalne prizemnosti, seksualne raskalašenosti i restriktivnosti, visoke estetike i opće nepismenosti. Mnogi zapadnjaci i danas govore o viteškoj vrlini, časti i ponosu, a žene sanjaju o vitezovima kao idealnim ljubavnicima i zaštitnicima. Ti snovi i mitovi imaju malo ili ništa veze sa stvarnim srednjovjekovnim društvom, štoviše, prepreka su razumijevanju društvenih staleža te kolektivnog i pojedinačnog ponašanja u prošlosti. Romantičarska slika srednjeg vijeka kao razdoblja idealizma koji se očituje u fenomenu viteštva, udvorne ljubavi, redovničkog misticizma i askeze, te vrhunskih ljudskih vrlina samo je druga strane “mračne” slike. Stereotipi ovog ili onog predznaka brišu bogatstvo, raznolikost, suptilnost i proturječja srednjega vijeka, te zamagljuju činjenicu da je to razdoblje bilo raznoliko, da se tijekom tih desetak stoljeća društvo izuzetno mijenjalo i materijalno napredovalo. S gledišta tehnologije, produktivnosti i znanosti srednjovjekovno društvo može izgledati skromno no ne treba gubiti iz vida da su temeljni koncepti zapadnog društva nastali ili su prilagođeni upravo tada. Zaista, epitet “mračni” toliko je malo vezan uz srednjovjekovlje da se prije odnosi na mrak neznanja onih koji ga izgovaraju nego na to razdoblje čije svjetlo još dopire do nas iz dubina povijesti.

Sveobuhvatno poniranje u živote srednjovjekovlja i duhovnost toga doba na tragu je odgovora na pitanja o prvim i posljednjim stvarima. Ono pomaže razriješiti naše dvojbe o postojanju, smislu, svrsi i biti čovjeka, o identitetu i počecima. Takvo nas istraživanje približava potpunijem razumijevanju vlastite ljudskosti u vremenu, daleko više od politički utemeljenog drobljenja ljudskog identiteta, sve izraženijeg što se primičemo sadašnjosti. Upravo zbog takvog pristupa medievistika je i metodološki avangardna – ona se ne zaustavlja na pukom nizanju do-

“Pozitivno” viđenje srednjega vijeka prisutno je uglavnom onda kada je potrebno u tom razdoblju ukorijeniti neke današnje političke ideje i povijesna prava

gađaja, izjava i dokumenata koje ostaje na površini brzo promjenjivih zbivanja. “Nova povijest” otpočela je dvadesetih godina 20. st. upravo u istraživanju starijih povijesnih razdoblja, u prvom redu srednjega vijeka. Upravo na području ove discipline otvoreni su novi pristupi, područja istraživanja i metode i stvorena je nova paradigma pisanja povijesti. Iskustvena znanost može uhvatiti i objasniti srednjovjekovnu misao karakteriziranu simbolizmom i dedukcijom jedino širinom znanja i dubinom uvida, pa su to i odlike medievistike. Valja priznati da se hrvatska medievistika samo dijelom tome priključila, no u tom dijelu ona prednjači u hrvatskoj historiografiji, unatoč tome što u njoj nema primjereno mjesto. Nasuprot tome, povjesničari novijih razdoblja većinom su ostali zatvoreni u modelu povijesti koji u središte pažnje stavlja državu i vlast te izravno ili neizravno opravdava ove ili one nositelje vlasti i njihovo viđenje društva.

Karakteristika trenutne historiografske mode jest odvajanje srednjovjekovnog od novijeg iskustva, posebno od suvremene povijesti. Neki povjesničari novovjekovlja skloni su neznalački tumačiti da novo i svježe slijedi tek iza 1500. godine, nakon obračuna s “degeneriranim” srednjovjekovljem. Za povjesničare suvremenog razdoblja i 19. stoljeće je predaleko u vremenu i nebitno za današnji trenutak. Takvim pristupom povijest se ideologizira – umjesto uvida u cjelokupnost povijesne baštine i utjecaja koji ona ima na nas i naš život, svodi se tek na neka politička pitanja. To potkrepljuju i mediji podgrijavajući uvijek jedne te iste povijesne to jest političke teme. Na utilitarnoj strani tih predrasuda stoje manipulacije srednjovjekovljem u potrazi za legitimitetom, najčešće političke prirode. Svjedoci smo da politika u našoj duhovnoj baštini počesto traži samo argumente za trenutne ciljeve, štoviše, događa se da zaboravlja i odstranjuje iz današnje samoidentifikacije bitna obilježja povijesne kulturne izvornosti. Na srednjovjekovnu se povijest, na njezine priče, mitove te duhovnu i materijalnu baštinu, hrvatska politička, pa i kulturna javnost osvrće prigodno, površno, u skladu s trenutnom (političkom) potrebom, daleko od pravog razumijevanja i vrednovanja. U tom kontekstu zanimljive su samo teme doseljavanja i pokršćavanja Hrvata, stvaranje narodne države te odnos prema drugim političkim silama. Sve ostalo spada ili u “zatucani mrak” toga razdoblja ili pak u živopisnu sliku srednjovjekovlja, zgodnu, ali nevažnu. Očito je da i sami povjesničari definiraju povijest kao puko sredstvo, to jest sluškinju politike. Iz te pogubne sprege mogu proizaći samo brzopotrošna, politički primjenjiva istraživanja. Takav diskurs o mjestu i značenju povijesne znanosti neumoljivo se otkriva kao puki zaostatak metanarativa i ideologija 19. st. Ne zaboravimo: ideju o renesansi kao raskidu sa srednjovjekovnom “tamnicom ovozemaljskih vrijednosti” u europsku je historiografiju zasadio upravo Jacob Burckhardt, pravi 19.-stoljetni historik, duboko uvjeren ne u spoznajnu već

u spasonosnu misiju povijesne znanosti u prostoru europske kulture. No to nije sve: izvitopereno ili nepostojeće povijesno mišljenje posljedica je i ideologija potrošačkog društva koje sanktificiraju sadašnjost i drže mase u površnim iluzijama, odnosno u “blagodatni neznanja”.

U znamenitim intervjuima o tragovima zapadnjačkih strahova koji su narastali između 1000. i 2000. godine, Georges Duby pogodio je u samu srž ustvrdivši da je jedna od razlikovnih značajki europske civilizacije upravo njezin historizirajući pogled. Zapadnjak gleda povijest kao nešto što se kreće, što izlazi jedno iz drugog i sve što se događa u sebi nosi jaki glas prošlosti. Samo kršćanstvo, s kojim je srednjovjekovno društvo gotovo izjednačeno, religija je povijesti. Srednjovjekovno tumačenje kretanja vremena, odnosno povijesti, jedno je od rijetkih koje u kaos i partikularnosti povijesnih zbivanja vidi i nudi smisao. Upravo je to okretalo srednjovjekovne ljude ka povijesti: želeći razumjeti Božju volju morali su razumjeti događaje i pojave oko sebe. (G. Duby, *Unseren Ängsten auf der Spur. Vom Mittelalter zum Jahr 2000*. Köln: DuMont, 1996, 16-17.) Odatle srednjovjekovni anali i kronike, povijesti gradova i obitelji, enciklopedije, tumačenja starih. Zato su (srednjovjekovni) “patuljci na plećima (antičkih) divova” bili tako veliki.

Današnji svijet uvelike živi u permanentnoj sadašnjosti, vođen praznom frazom o “okrenutosti prema budućnosti”. Nasuprot toj besvjesnoj uronjenosti u život od danas do sutra stoji istina da je sve što imamo i što jesmo, kao pojedinci i kao kolektivi, prošlost. Posredstvom literature, tehnologije, umjetnosti, prava, morala, jezika i znanosti, posredstvom svega što čini našu kulturu, posredstvom iskustva naših roditelja i drugih ljudi, posredstvom vlastitoga iskustva, mi smo od našega rođenja preplavljeni prošlošću. Stoga je jedina perspektivna okrenutost prema budućnosti ona koja je čvrsto utemeljena u prošlosti. Prisjećam se riječi Jean-Louisa Flandrina koji s čuđenjem uspoređuje sklonost našeg vremena psihoanalizi, uranjanju u prošlost pojedinca da bi se pronašlo ključ njegovih problema, njegov temeljni identitet, a s druge se strane tako malo značenja u tumačenju današnjice pridaje zajedničkoj prošlosti, odnosno onome što je od nje preživjelo u našoj kulturi. Jer, čitava postojeća kultura nastala je u prošlosti i duboko je obilježena strukturama prošlosti. (J. L. Flandrin, *Le sexe et l'Occident. Evolution des attitudes et des comportements*. Paris: Editions du Seuil, 1981, 8).

Iako ga mnogi takvim smatraju, srednjovjekovno razdoblje nije monolitno, nije vrijeme unificiranih, jednostrano definiranih odgovora, bez proturječja i raznih glasova, bez slobode mišljenja. Srednji vijek znači raznolikost, mnogobrojne perspektive, koegzistenciju mnogobrojnih identiteta. U njemu postoje mnogi posebni i različiti svjetovi. Baština Rimskog Carstva (ur-

Srednjovjekovno društvo nije bilo niti blizu brutalnosti, grčevitosti i nemira našeg vremena.

Današnje zlo nije srednjovjekovno, a neshvaćanje te jednostavne činjenice označava ne samo neznanje i predrasude nego i bijeg od odgovornosti

bana civilizacija, pravo, latinski jezik, kršćanstvo) donijela je elemente homogenosti, no to je samo dio priče: srednjovjekovlje obilježavaju regionalne, društvene i kulturne razlike koje su ostale temeljne. Veliku većinu raznolikih tradicija, koje bismo danas voljeli vidjeti življima i otpornijima na monotonu uravnilovku globalizacije, baštinili smo iz srednjega vijeka. Zbog brzog tehnološkog napretka smatra se da danas povijest teče “brže”, no krivo je srednjemu vijeku pripisivati nepokretnost; u njemu su očite vrlo važne dimenzije promjene. Za svoga trajanja srednji vijek nije bio ni “nepokretan” ni “mračan”, ni “zaostao”, a najmanje je bio “srednji”. Iako su neki tadašnji mislioci, osobito u prvim stoljećima toga razdoblja, smatrali svoje vrijeme starim, ono je zapravo bilo u svakom pogledu mlado i obilježeno novostima. Mnoge nove pojave i pronalasci koje se pripisuju renesansi zapravo su došle iz srednjeg vijeka: inventivnost toga vremena bila je začudna. *Novus ordo, nova vita mundo surgit inaudita*, kliče Tomas da Celano, biograf Franje Asiškog, u 13. stoljeću.

Za razliku od današnje, srednjovjekovna Europa bila je i demografski mlado društvo – većina njezinih stanovnika bili su mladi. Smrtnost djece i mladih bila je velika, ali je natalitet bio toliko visok da je stanovništvo raslo. Demografski uspon omogućio je Europi širenje – ona se prelijevala, doslovno i preneseno, u susjedne prostore. Pokršćavanjem poganskih slavenskih naroda širila se na Istok, vratila se u Španjolsku, južnu Italiju i Siciliju, širila se i prema jugu, a zračila je do Carigrada, Sirije i Palestine i po čitavu Sredozemlju. Primajući tuđe kulturne utjecaje, Europa je gradila i bogatila svoju vlastitu kulturu. Srednji je vijek u zapadnu teologiju, filozofiju i znanost integrirao duhovnost Istoka, kako bizantskog tako i muslimanskog. Trgovačka i hodočasnička putovanja te križarski pohodi doveli su do upoznavanja s drugima. Arapi su posredovali Europi jedan od njezinih izvornih temelja – grčko znanje i filozofiju. Srednji je vijek tako spojio utjecaje Grčke i Rima, te rafinman arapske kulture nasljeđem barbarskih naroda koji su stvorili srednjovjekovnu Europu. Kultura i utjecaji i s dalekih strana svijeta prisutni su u srednjovjekovnoj umjetnosti i znanju. Ne u srednjem vijeku nego upravo danas, stari se kontinent zatvorio za siromahe svijeta da bi osigurao svoje bogatstvo.

I mnoge druge, duboke i suptilne novosti obilježile su stoljeća srednjega vijeka, kako na području tehnologije, materijalne kulture, državnog uređenja, društvenih odnosa tako i duhovnosti. Polazeći od iskustava starih, slobodno misleći srednjovjekovni intelektualci išli su svojim putem, otkrivali moć razuma i stvarali veliki sustav skolastičke metode. Uz trijumf teologije/filozofije afirmirali su i nove discipline – pravo i medicinu, a u kasnom srednjem vijeku i *studia humaniora*. Europsko srednjovje-

kovlje bilo je vrijeme gibanja i reformi, političke i gospodarske ekspanzije Europe, monetarizacije gospodarstva, uspona produktivnosti, rasta pismenosti, profesionalizacije prava, akumulacije znanja, razvoja obrazovnog sustava, sistematizacije i klasifikacije znanja. To “nepismeno” društvo njegovalo je pravi kult knjige, štoviše, knjiga je bila sve-tinja. U 13. stoljeću došlo je do buma književne i znanstvene produkcije, pojavio se kult knjige i knjižnica, prijevodi, novi žanrovi. Knjige su većinom bile vjerskog, osobito liturgijskog sadržaja, no postojala je i bogata kultura enciklopedijskih knjiga, te drugih sekularnih djela, kao što su romani, povijesti, epovi, putopisi. Afirmirala se povijesna kultura, zakonodavstvo je cvalo, znanost i filozofija su napredovali. Gradski život donio je novo vrednovanje rada, intelektualnog, ali i manualnog – rad se počine doživljavati kao sredstvo kreacije. Nadalje, moć vizualnog nije izum 20. stoljeća – srednji vijek, pogotovo kasni, bio je kultura slike, znao se je služiti vizualnim u pouci, politici, ritualima, čak i u narativnim strukturama. Sve se te novosti srednjem vijeku s nepravom odriču. Još od 19. stoljeća, pa do danas, mnogi povjesničari u svemu novom što se pojavilo u srednjem vijeku traže “renesanse”, od karolinške, gregorijanske, do renesanse 12. stoljeća. No, svi su ti pokreti obnove zapravo značili uzdizanje srednjovjekovne misli i znanja.

Suprotno uvriježenim predrasudama, srednjovjekovna Crkva je bila pionir tih inovacija. Rimski Crkva je jedno od stjecišta diskusije o srednjem vijeku: postavljaju se pitanja o njezinoj ulozi, a odgovori su nerijetko pojednostavljeni kvalifikativi: progoniteljica-osloboditeljica, instrument pritiska – poticaj. U zemljama s marksističkom tradicijom osobito je snažna i raširena demonizacija srednjovjekovne Crkve kao zatirateljice znanja i sloboda. No srednjovjekovna je Crkva bila ne samo žarište znanja nego i mjesto i agens velikih društvenih, duhovnih i gospodarskih promjena, osobiti, vrlo kompleksni europski fenomen. Njezin je udio u oblikovanju zajedničke europske kulture nemjerljiv, jer je, unatoč regionalnoj organizaciji, imala dominantan internacionalni značaj. Na čitavom europskom prostoru postojala je ista organizacijska struktura, hijerarhija, jezik i liturgija i to je predstavljalo najjaču snagu kulturne integracije Europe. Također, srednjovjekovna je Crkva prednjačila u definiranju novog pojma vlasti kao suvereniteta, što je imalo itekakvog utjecaja na političku budućnost Europe. Važno je istaknuti da je srednjovjekovna Crkva bila predtridentinska, a to znači da je u njoj još bilo mnogo različitih učenja i smjerova razmišljanja i djelovanja. Bez ikakve dvojbe može se reći da je 12. st. bilo vrijeme intelektualne slobode, uzdizanja srednjovjekovne misli i znanja, koje je slijedio veliki skolastički pokret sređivanja tih znanja i trijumfa filozofije u 13. st. Pučki katolicizam i iz njega proizašli laički, često kritički pokreti, bili su više ili manje javno tolerirani. Crkva je iznjedrila jednu od karakterističnih i do danas najvažnijih zapadnih institucija - sveučilišta. Na europskim sveučilištima svi su učili isto

Za svoga trajanja srednji vijek nije bio ni “nepokretan” ni “mračan”, ni “zaostao”, a najmanje je bio “srednji”

znanje na istom jeziku i prenosili ga drugima, što je podupiralo kulturno zajedništvo. Sveučilišta u srednjem vijeku nisu bila podvrgnuta papinskom nadzoru, a izmicala su i svjetovnoj upravi. Sveučilišnu autonomiju kakva je postojala u srednjem vijeku danas možemo samo sanjati.

Povijest srednjovjekovnog redovništva zapravo je povijest reformi, od benediktinaca, vojničkih redova, do revolucije ostvarene u idealu aktivnog kršćanskog života i evanđeoskog siromaštva koje su u svijet srednjovjekovlja unijeli franjevci i dominikanci. Samostani su okupljali gotovo sve intelektualce i ljude kulture toga vremena, pa su bili i najsposobniji da formuliraju projekt obnove. Unatoč velikog značenja zajednica i zajedništva u srednjem vijeku, individualizam i tada ima prostor i mogućnosti ostvarenja, pa i na vjerskom planu. Vjerski pokreti, kao što je *devotio moderna*, stavljaju naglasak na osobnu duhovnost. Često su proizlazili iz vjerskih bratovština, tražeći način zajedničkog života, blizak monastičkom, ali i unutarnji život, koji nije bio u opoziciji s hijerarhijskom i sakramentalnom strukturom Crkve. U tom svjetlu su hereze znak životnosti toga razdoblja koje je izgradilo slobodu mišljenja.

Pučki vjerski pokreti već su u 11. st. izveli obične ljude iz pasivnosti i omogućili im da preuzmu aktivnu ulogu u povijesti. Ti su pokreti dali glas i ženama: upravo im je kršćanstvo omogućilo izlazak iz sjene i društvenu afirmaciju.

Stoljeća između 4. i 15. bila su odlučujuća i vitalna za današnju Europu, pa i za Hrvatsku. U to su vrijeme bile prihvaćene osobite civilizacijske vrijednosti i u njemu je bila koncentrirana izuzetna stvaralačka i intelektualna energija. Srednji vijek bio je pravi početak današnje Europe, vrijeme u kojem se oblikovala i stekla identitet. Srednjovjekovlje je osnova na koju se sve potonje nadograđuje, pa se i mnogi kasniji procesi i pojave mogu razumjeti samo ako se protegnu do srednjovjekovnih korijena. U ranosrednjovjekovnoj Europi otkrivamo začetke jezika kojima danas govorimo i prvu podjelu teritorija koji će kasnije zaposjedati europske države. Tada se pojavljuju začeci nacija i nastaju jezici kojima danas govorimo. Europa, to jest zajednica europskih država, u srednjem se vijeku prvi puta pojavljuje i kao realnost i kao mentalna predodžba. Već se tada formiraju osnovna obilježja Europe: jedinstvo ostvareno kroz kršćanstvo i kulturu, bogatstvo različitosti – od geografskih do kulturnih, oprečnosti i sukobi između Istoka i Zapada, duboke razlike između Sjevera i Juga, osobite institucije, oblici vlasti, tehnološki i intelektualni napredak, vrijednost rada i produktivnost, afirmacija novog. Mnogo od toga vrijedi i za hrvatske zemlje, razdijeljene zemljopisnim razlikama i političkim podjelama, a spojene etnosom, jezikom i kulturnom baštinom. U srednjem vijeku Hrvati ulaze u povijest: doseljavaju na svoj prostor, daju tom prostoru ime i državnu organizaciju, baštinu koju nalaze ugrađuju u svoje naro-

dno biće, ulaze u kreativnu interakciju sa svojim okruženjem i stvaraju dragocjene temelje svoje kulture. Za razliku od moderne, srednjovjekovna se Europa okupljala oko Sredozemlja, njemu je bila usmjerenjena i prožeta njegovim zračenjem, ono je bilo njezina kolijevka i utroba. Ta činjenica postavlja i Hrvatsku, jadransku i sredozemnu zemlju u pravi kontekst i podvlači njezino srednjovjekovno značenje.

Nije mi namjera nekritički uzdizati srednji vijek – to je vrijeme sjaja, ali i sjene. Iz srednjega vijeka ne nosimo samo lijepu prtljagu znanja, vjere i duhovnosti nego i neželjene terete. Nosimo linije diobe istočnog i zapadnog kršćanstva, militarizam, kolonijalizam, križarske ratove, vjerske progone, netrpeljivost prema manjinama, isključenje Židova, strah od drugih – stranaca, heretika, inovjeraca, pogana, žena. Progon i marginalizacija “drugih” odvijali su se na svim razinama društva, a u tome su sudjele i svjetovne i duhovne vlasti. Većina ljudi u srednjem vijeku bila je više gladna nego sita, skromno su stanovali, slabo se liječili i teško radili. Čitav sustav počivao je na velikom broju ovisnog seljaštva, najbrojnijoj srednjovjekovnoj društvenoj skupini, o kojoj najmanje znamo. Istina je, također, da križarski pohodi nisu bili viteška igra i da pravda najčešće nije bila zvijezda vodilja vitezova. Stranputice u srednjovjekovnoj povijesti postoje i one moraju biti dio historiografskih tumačenja. Međutim, stereotipna slika “mračnog” srednjovjekovlja koja veliko bogatstvo svodi na samo nekoliko momenata stvara velike prepreke razumijevanju kako srednjovjekovne zbilje tako i značenja srednjovjekovnog nasljeđa za naš današnji život. Jer vaga ipak preteže na stranu vrijednosti koje smo baštinili od naših srednjovjekovnih predaka.

Sveučilišnu autonomiju kakva je postojala u srednjem vijeku danas možemo samo sanjati

Između našeg i srednjovjekovnog razdoblja postoje i suglasnosti i razlike. Suglasnosti žive oko nas i u nama, a razlike su spoznajno inspirativne, jer nas dovode do pitanja zašto smo se i kako promijenili, što nam znači, može li nam pomoći taj naš srednjovjekovni početak da razumijemo sebe. Srednji je vijek bio razdoblje obnove, pa i više od toga, bio je razdoblje kreacije svijeta u kojem i danas živimo. U tom se razdoblju razvio začudan stupanj europske kulturne homogenosti, usprkos činjenici da je Europa bila podijeljena u različite države i jezike od pada Rimskog Carstva. Prvi vektor tog zajedništva bilo je upravo prilagođavanje rimskog nasljeđa promijenjenim lokalnim uvjetima, iz čega su proizašle europske “varijacije na temu”. Srednji vijek nam se na svakom koraku mijesha u sadašnjost, a to znači da spoznajući to razdoblje ponovo otkrivamo davno zaboravljeni dio sebe. Jednako kao što građevine i drugi artefakti i materijalni ostaci srednjovjekovlja čine jezgru europskog identiteta, i ona nevidljiva duhovna baština ugrađena je u naš današnji život i svijet. Čudo srednjovjekovlja prisutno je u nama sa svim svojim jedinstvenim dostignućima. Zanimljivo je da postmoderni i srednjovjekovno razdoblje korespondiraju na razini odnosa prema tradiciji. Jednako kao postmoderni umjetnici koji ne odbacuju tradiciju nego stalno eksperimentiraju s njome i srednjovjekovni su umjetnici uvijek gradili na umijeću i znanju starih. Intelektualci srednjega vijeka prvi su za sebe upotrijebili naziv *moderni*, svjesni svoje vrijednosti i sposobnosti da učine nešto novo i bolje od prethodnika. U srednjovjekovnom, istodobno štovateljskom i obnoviteljskom odnosu prema prethodnoj baštini, vidim uzor odnosa prema prihvaćanju i prenošenju naše dragocjene povijesne baštine koja je velikim dijelom srednjovjekovna.